

Г. В. МЕЖЖЕРІНА

Національний авіаційний університет
м. Київ, Україна
Електронна пошта: anvame1@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-8900-577X>

НЕОФІЦІЙНИЙ АНТРОПОНІМ *ПЕТРЬ ГОУГНИВЬИ*.3¹

Стаття присвячена з'ясуванню мотиваційної основи, реконструкції референтних зв'язків, денотативних ознак неофіційного антропоніма *Петр ь Гоугнивыи*, наявного в оригінальних і перекладних східнослов'янських писемних пам'ятках (Лаврентіївському літописі, «Хроніці Георгія Амартола», «Давньослов'янській кормчій XIV титулів» та ін.). Антропонім належить двом особам — Александрійському патріарху V ст. Петру III (Πέτρος Μογγός) і «літописному» римському ересіарху IX ст. Висловлено припущення про те, що Петро III отримав неофіційне ім'я за життя в середовищі монофізитів. Доведено, що у внутрішній формі неофіційного пропріального імені Μογγός і його перекладного відповідника *Гоугнивыи* знайшов відбиття перехід від оцінки людини за фізичними вадами до оцінки релігійно-етичної, від значення 'який має охриплий, неясний голос' до значення 'еретик'.

У зв'язку з реконструкцією денотативних ознак неофіційного антропоніма *Петр ь Гоугнивыи* простежено його використання в писемних пам'ятках після XIII ст. та розглянуто низку дискусійних питань, серед яких походження «Промови філософа», час включення в літописну статтю сказання про Петра Гугнивого, факт існування римського папи на ім'я *Петр ь Гоугнивыи*, етнічні корені ересіарха та ін. Показано, що Петро Гугнивий привніс у католицьке віросповідання еретичне вчення, зорієнтоване на язичницькі та іудейські догмати. Денотат другого компонента в неофіційному імені *Петр ь Гоугнивыи* включає ознаки, які виникли в процесі переосмислення первинної семантики іє. *gou-(n-) та його континуантів. У східнослов'янських дериватах розвинулася семантика невдоволення, насміхання, зневаги. На той час, коли сказання про Петра Гугнивого було внесено в літописну статтю *988 р., у словотвірному гнізді з коренем **-гоу(г)-** уже відбувся перехід до культурної семантики. Денотативні компоненти етнокультурного плану, які входять до змісту антропоніма *Петр ь Гоугнивыи*, у своїй сукупності повторюють семантичну структуру слова *еретик*. Поєднання історико-лінгвістичного аналізу з історико-культурологічним, урахування як історичних фактів, так і інформації, засвідченої в апокрифічних сказаннях і наукових версіях, дає підстави для того, щоб вважати «літописного» Петра Гугнивого реальною історичною особою.

Ключові слова: Київська Русь, неофіційний антропонім, семантика, історико-культурологічний аналіз, *Петр ь Гоугнивыи*, Петро Монг.

¹ Початок див.: Мовознавство. 2020. № 5. С. 50–69; № 6. С. 3–21.

Повертаючись до використання імені *Петръ Гоугнивыи* в Лаврентіївському літописі, проаналізуємо склад денотативного компонента 'єретик', який входить до змісту антропоніма. У «Промові філософа» перелічено вчинки Петра Гугнивого, які характеризують його як активного єретика (захоплення папського престолу, викривлення християнського вчення, зречення догматів Єрусалимського, Александрійського, Цареградського, Антіохійського соборів тощо), але прямо не вказується, що дії єресіарха поклали початок тривалому розколу між Римом і Візантією. Імовірно, на час включення сказання про Петра Гугнивого в літопис для подібних висновків було ще зарано. І самого означення *єретикъ* також немає біля імені *Петръ Гоугнивыи*, хоча в старослов'янських пам'ятках слова *єресь* 'єресь', *єретикъ* 'єретик', *єретичьскъ* 'єретичний' мали статус термінів і були в ужитку (СтСл-94, 210). Ст.-сл. *єресь*, яке з'явилося в слов'янських перекладах грецької богослужбової літератури, є відповідником до дгр. *αἵρεσις*, що означає 'секта і вчення' (Косс., 16–17).

Безпосередньо перед «Промовою філософа» в оповіді про хрещення Володимира літописець використав іменник *єретикъ* у значенні 'єретик; той, хто сповідує релігійне вчення, яке суперечить церковним догматам': «кр(е)ш(е)ну же Володимеру . предаша ему вѣру кр(е)(с)ти(а)ньску . рекуще сице . да не прельстать тебе нѣции ѿ *єретикъ*» (*988, ПВЛ-1, арк. 38 зв.). Проте це одне з поодиноких уживань слова *єретикъ* у пам'ятках X–XI ст.; іменник *єретикъ* та спільнокореневі *єреса*, *єресь*, *єретичьскыи*, *єресе-начальникъ*, *єретичьство*, *єретичествовати* вживаються в текстах, починаючи з XII ст. (СДРЯ XI–XIV, III, 216–218; СЛРЯ XI–XVII, V, 56–58). Інтенсифікатором домінантної денотативної ознаки 'єретик' у літописному сказанні про Петра Гугнивого виступають негативно конотовані дієслова *въсхвативь*, *разъвр(а)ти*, *ѿвергьса*, *възмутиша*, *сѣюще*, нанизування яких забезпечує градуальне наростання емоційної напруги: «Петръ Гоугнивыи <...> пр(е)(с)т(о)ль *въсхвативь* . и *разъвр(а)ти* вѣру . *ѿвергьса* ѿ пр(е)(с)т(о)ла **И**р(у)(со)л(и)м(с)ка <...> *възмутиша* Италию всю . *сѣюще* оученьє свое» (*988, ПВЛ-1, арк. 40). Наявність емоційного складника дає певні підстави для припущення про те, що сказання написане сучасником згаданих подій.

Після «Промови філософа» йдеться про етапи запровадження християнства, говориться про те, що дітей із заможних сімей віддавали на навчання («нача поимати оу нарочитое чади . дѣти и дати нача на оученьє книжное»). Завершується розповідь посиланням на давнє пророцтво: «Сим же раздааномъ на оученьє книгамъ . събы(с)са пр(о)р(о)ч(е)(с)тво на Русьстѣи земли гл(аголю)щеє . во вны д(ь)нии оуслышать глусии словеса книжнаа . и наснь будеть аззыкъ гугнивы(х)» (*988, ПВЛ-1, арк. 41; т. с. *988, ЛР, арк. 66; *988, ПВЛ, ЛИ-3, арк. 44 зв.; *988, ЛН, 157–158). Уточнюючи припущення О. О. Шахматова про те, що слова «во вны д(ь)нии оуслышать глусии словеса книжнаа . и наснь будеть аззыкъ гугнивы(х)» сягають Паремійника, В. С. Савельєв установив, що цей фрагмент являє собою без істотних змін перенесену з Біблії цитату, яку можна знайти в Єлизаветинській Біблії (1751) та паремійному тексті XII–XIII ст. [Савельєв : 140–141]. Літописець обрав саме ту цитату з Біблії, в якій слово *гоугнивыи* виступає в переносному значенні 'єретик'. Текстова зближеність в «Промові філософа» антропоніма *Петръ Гоугнивыи* (*988, ПВЛ-1, арк. 40) і субстантивованого прикметника *гоугнивыи* (*988, ПВЛ-1, арк. 41) встановлює зв'язок між значенням 'єре-

тик' і внутрішнім змістом неофіційного імені ересіарха. Аналогічну функцію виконує вживання в одному контексті антропоніма *Петрь Гоугнивыи* та іменника *гоугнивецъ* у значенні 'єретик' у пам'ятці «Обличительныя списанія...»: «*Петрь гугнивий <...> той беззаконный гугнивецъ*» (Обличит., 38).

У відносно невеликому текстовому фрагменті (арк. 40, 41) «Повісті временних літ» спостерігається продумане використання іменника *єретикъ* 'єретик' і прикметника *гоугнивыи* 'т. с.'. Хроніст розташував лексеми в послідовності, яка розриває зміст неофіційного імені *Петрь Гоугнивыи* та його функцію в літописі: *єретикъ* (перед «Промовою філософа») → *Петрь Гоугнивыи* (у «Промові філософа») → *гоугнивыи* (після «Промови філософа»). Оскільки літописне сказання про Петра Гугнивого сягає грецького джерела, а дгр. *μοῦρος* у середовищі віруючих розвинуло додаткове значення — 'єретик', то імовірніше особу, яка після смерті папи Боніфатія захопила кафедру, називали *eretico Peter* (італ.) або *Petri haereticus reputandus* (лат.). Корсунський філософ-проповідник, можливо, мав історичний запис, церковний документ або текст сказання про Петра Гугнивого. Очевидно, у його промові цей єретик IX ст. виступав під іменем Пётрос Моурос, яке містить чітку алюзію на Александрійського патріарха V ст. — єретика Пётрос Моурос. На Русі промову було перекладено, унаслідок чого ім'я Пётрос Моурос перетворилося на антропонім *Петрь Гоугнивыи*.

Денотат другого компонента неофіційного імені *Петрь Гоугнивыи* пов'язаний не тільки з ознакою 'єретик', а й з тими ознаками, які виникли в процесі переосмислення первинної семантики індоєвропейського кореня **gou-(n-)* та його континуантів. Поза межами слов'янських мов деривати іє. **gou-(n-)* розвинули семантику невдоволення, насміхання, зневаги: дгр. *γογγύζω* (з дгр. *γογγύζω*) 'бурчу, мурчочу, нарікаю' (Преобр., I, 167), *γαγγανέω* 'ображаю лайкою', *γαγγανέω* 'висміювати', сскр. *gañjanas* 'який зневажає', *gañjas* 'презирство, зневага', дангл. *cancettan* 'насміхатися', ір. *geóin* 'презирство', 'насмішка' (Преобр., I, 167; Фасмер, I, 470). У південнослов'янських і західнослов'янських мовах культурна семантика майже не розвинулася (до спорадичних випадків належить слц. *huditi* 'робити противним, ганити', 'паплюжити, ганити' — ЭССЯ, VII, 167). Ст.-сл. **ГЪГЪНИВЪ** засвідчене лише в прямому значенні 'недорікуватий, гугнявий' (Стсл-94, 181).

Друс. **-гоуг(н)-** сягає праслов'янського кореня **gog(n)-*, який зводиться до звуконаслідувального іє. **gou-(n-)* із загальним значенням 'гукати; бормотати; дзижчати' (Преобр., I, 167; ЕСУМ, I, 612). У дериватах псл. **gog(n)-* і споріднених з ним псл. **god-* / **gug-* / **gud-* / **guč-* (ЭССЯ, VII, 81–82, 166–167) простежуються прототипові акціональні ознаки 'звучати', 'видавати нерозбірливий протяжний звук'. Аналіз семантики рефлексів гнізд псл. **gog(n)-*, **god-*, **gug-*, **gud-*, **guč-* показав, що вказані ознаки виступають у вигляді таких варіантів: 'говорити; говорити нерозбірливо', 'гудіти', 'шуміти; гриміти', 'глухо звучати', 'вити; плакати'. Варіанти представлені дієсловами, а також прикметниками та іменниками з явно вираженими слідами акціональної семантики:

1. **'Говорити; говорити нерозбірливо'** — друс. *gъgnavyi* 'який говорить в ніс' (Срезн., I, стп. 608), *гоугнивыи* 'гугнявий', *гоугнати* 'гугнявити' (СДРЯ XI–XIV, II, 404), *гоугнанье* 'гугнявість' (СДРЯ XI–XIV, II, 403); укр. *гугніти* 'гугнявити, говорити в ніс', *гугнявий* 'гугнявий; який говорить в ніс', *гугнявий* 'т. с.', *гугнявий* 'т. с.' (Грінч., I, 336); рос. *гугнявий*

‘гугнивий’ (Даль, I, 405), діал. *гуніть* ‘мовити, говорити’ (СРНГ, VII, 233), *гуня́вый* ‘гугнявий; який говорить нерозбірливо, гугняво’, *гугня́вый* ‘т. с.’, *гугні́вый* ‘т. с.’ (СРНГ, VII, 199), *гундя́вить* ‘говорити в ніс, гугнявити’ (СРНГ, VII, 232), *гундя́вый* ‘який говорить в ніс; гугнявий’, *гуню́бить* ‘нерозбірливо говорити; говорити всім одразу, так що нічого не зрозуміти’, *гуню́бой* ‘глухий, нерозбірливий говір’ (СРНГ, VII, 233); бр. *гуня́вы* ‘гугнявий’ (РБСл., I, 338); болг. *гъгна* ‘гугнявити’, *гъгнивъ* ‘гугнивий’ (БРСл., 103); макед. *гagne* ‘гугнявити’ (ЕССЯ, VII, 82); схв. *гукати* ‘воркувати, говорити на вухо’ (СХРСл., 112), *гунѣати* ‘бурмотати (собі під ніс)’, *гундорити* ‘т. с.’ (СХРСл., 113), діал. *гучати* ‘говорити’ (ЕССЯ, VII, 166); слн. *hohnjáti* ‘говорити в ніс’ (Котник, 93), *gognjáti* ‘гугнявити’, ‘лепетати, бурмотіти’ (ЕССЯ, VII, 81); ч. *huhňati* ‘гугнявити’, *hučeti* ‘бурмотіти’, *huhlati* ‘т. с.’, *huhňa* ‘гугнявий’ (ЧРС, I, 231); слц. *huhňat* ‘гугнявити’, *hučat* ‘говорити, розмовляти, бубоніти (кому)’, *huhňavú* ‘гугнявий’ (СРС, 118); п. рідк., діал. *gagač* ‘говорити в ніс’ (ЕССЯ, VII, 81).

2. **‘Гудіти’** — укр. *гуготіти* ‘видавати, створювати протяжні одноманітні звуки, шум, гул’, *гугоніти* ‘т. с.’ (СЛУМ, 208), *гучати* ‘гудіти’ (Грінч., I, 344); рос. *гудеть* ‘т. с.’ (Даль, I, 405), *гудьба́* ‘гудіння’ (Даль, I, 406), діал. *гучать* ‘гудіти’ (СРНГ, VII, 250); макед. *гуди* ‘гудіти (про вітер)’ (МРСл., 101); схв. *гудети* ‘т. с.’, *гудьавина* ‘гудіння (вітру)’ (СХРСл., 112); ч. *hučeti* ‘гудіти’ (ЧРС, I, 231); слц. *hučat* ‘т. с.’ (СРС, 118); п. старе *gqdač* ‘т. с.’ (ЕССЯ, VII, 80, 167).

3. **‘Шуміти; гриміти’** — друс. *гучати* ‘шуміти’ (1688 р.) (СлРЯ XI–XVII, IV, 162); укр. *гучати* ‘створювати глухий шум’ (Грінч., I, 336); рос. діал. *гудня* ‘гудіння, шум (людей, наговпу)’ (СРНГ, VII, 202); схв. *гучити* ‘шуміти, галасувати’ (СХРСл., 114), *гудьавина* ‘шум, гуркіт’ (СХРСл., 112); слн. *gučáti* ‘шуміти, гуркотіти’ (ЕССЯ, VII, 166); ч. *hučeti* ‘шуміти’ (ЧРС, I, 231); слц. *hučat* ‘т. с.’ (СРС, 118).

4. **‘Глухо звучати’** — укр. *гуготіти* ‘створювати глухий шум’ (Грінч., I, 336); схв. *гундорити* ‘дзижчати’ (СХРСл., 113), діал. *гучати* ‘глухо гриміти’ (ЕССЯ, VII, 166); ч. *hučeti* ‘глухо лунати, звучати’ (ЕССЯ, VII, 166); слц. *hučat* ‘глухо шуміти’ (ЕССЯ, VII, 166–167), *huhlákat* ‘галасувати, шуміти’ (СРС, 118).

5. **‘Вити; плакати’** — укр. *гудімець* ‘вовк’ (Грінч., I, 336); рос. діал. *гудеть* ‘плакати навзрид’, ‘вити, завивати’ (СРНГ, VII, 201), *гундатель* ‘вити, голосити, голосно плакати’ (СРНГ, VII, 203), *гундеть* ‘рюмсати’ (СРНГ, VII, 232), *гундіть* ‘плакати’ (СРНГ, VII, 232), *гуніть(-ся)* ‘т. с.’ (СРНГ, VII, 233), *гуня* ‘плакса’ (СРНГ, VII, 236), *гудок* ‘т. с.’, *гудора* ‘т. с.’ (СРНГ, VII, 203); ч. *hučeti* ‘вити, завивати, шуміти’ (ЧРС, I, 231), *huhliti* ‘стогнати, волати, вити’ (ЕССЯ, VII, 82); слц. *hučat* ‘вити, шуміти, бушувати’ (ЕССЯ, VII, 166–167).

У східнослов’янському ареалі переосмислення первинної ознаки ‘видавати нерозбірливий протяжний звук’ дало поштовх для розвитку соціально-етичних значень ‘нарікати’, ‘ремствувати’, ‘засуджувати’, ‘паплюжити’, ‘ганити’: укр. *гудьба́* ‘осуд’ (Грінч., I, 336), *гудити* ‘ганити, засуджувати, гудити’ (Грінч., I, 336); рос. діал. *гудить* ‘т. с.’ (СРНГ, VII, 202), *гудеть* ‘бурчати’, ‘злословити’ (СРНГ, VII, 201), *гудать* ‘негарно співати, горланити’, ‘кричати, сперечатися’ (СРНГ, VII, 200), *гудец* ‘той, хто засуджує’ (СРНГ, VII, 201), *гудко́* ‘той, кого лають’, *гудкі* ‘осуд, плітки’ (СРНГ, VII, 202); бр. діал. *гудзіць* ‘ганити, гудити, засуджувати’, ‘судити, обмовляти’ (ЕССЯ, VII, 80).

Для з’ясування мотиваційної основи антропоніма *Гоугнивыи* спробуємо уточнити, коли саме в східнослов’янських дериватах псл. *gog(n)-, *gōd- / *gug- / *gud- / *guč- відбувся перехід до семантики невдоволення, насміхання, зневаги. Аналіз показав, що така семантика характерна для церковнослов’янізмів з відповідними коренями. Значення ‘який нарікає’ в семантичній структурі цсл. **гѣгнивий** О. Х. Востоков виділяє як основне і ставить

перед значенням 'недорікуватий' (Вост., I, 97). За «Материалами для словаря древнерусского языка» І. І. Срезневського, цсл. *гѣгнивыи* зі значеннями 'недорікуватий', 'який нарікає' використане в «Повісті временних літ» під *988 р., у «Книзі пророка Ісаї» за списком XV ст., скопійованим з рукопису Упира Лихого 1047 р., у «Хроніці Георгія Амартола», «Октоїсі» XIII ст. (Срезн., I, стп. 608).

Семантика церковнослов'янїзму *гѣгнивыи* (*гоугнивыи*) формувалася в оточенні та під впливом спільнокореневих лексем: *гѣгнавыи* (*гоугнавыи*), *гѣгнаниѣ* (*гоугнаниѣ*), *гѣгнати* (*гоугнати*), *гѣдити* (*гоудити*). 'Який нарікає, ремствує' — єдине значення цсл. *гѣгнавыи* (Вост., I, 96); не виходять за межі семантики нарікання, ремствування і цсл. *гѣгнаниѣ*, *гѣгнати* (Вост., I, 96); цсл. *гѣдити* означало 'засуджувати, ганити, звинувачувати' (Вост., I, 96). Слово *гоугнаниѣ* вжите в «Повісті временних літ» зі значенням 'ремствування': «Слышахъ гугнаниѣ с(ы)н(о)въ Из(раи)л(е)въ» (*986, ПВЛ-1, арк. 32). Друс., цсл. *гоугнати* засвідчене зі значенням 'шепотіти, нарікати, ремствувати' в «Книзі Ісуса Навина» IX ст. (за сп. XV ст.) і «Паїсїївському збірнику» (к. XIV ст.–поч. XV ст.): «Гоугнахоу весь снѣмъ И(зраи)левъ» (Срезн., I, стп. 608); «Хороняще книги и гугнюще собѣ завистью» (Срезн., I, стп. 608); «Ни робчюше, ни гугнуше» (Срезн., I, стп. 608). У пам'ятках «Устав студитський» к. XII або поч. XIII ст., «Житіє Феодора Студита» XII ст., «Златоструй» за сп. XII ст., «Устюжська кормча» XIII ст. дієслово *гоудити* виступає зі значенням 'ганити, ганьбити, паплюжити': «и гоудити своє невѣниманиѣ. донде же игоумене прощениѣ полоучить» (СДРЯ XI–XIV, II, 404); «Июанъ языкомъ льстивомъ ч(е)стныа гоужаше иконы» (Срезн., I, стп. 608); «Не сана гоужоу, ни оубо, ни богатства гоужоу, нѣ богаташихса» (Срезн., I, стп. 608); «Гоудя хоулитъ тварь Б(о)жию» (Срезн., I, стп. 608). Семантика нарікання, ремствування цсл. *гоугнати* засвідчена в пам'ятках, починаючи з IX ст., цсл. *гоугнивыи*, *гоугнаниѣ* — з кінця XI ст. А це означає, що на кінець X ст. — час, коли сказання про Петра Гугнивого в складі проповіді Корсунського проповідника було внесено в літописну статтю *988 р., у словотвірному гнізді з коренем *-гоу(г)-* уже відбувся перехід до культурної семантики. У змісті антропоніма *Гоугнивыи*, безсумнівно, наявний денотативний компонент 'який нарікає, ремствує'.

Як було з'ясовано, у «Промові філософа» наведено біблійну цитату, в якій слово *гоугнивыи* виступає в значенні 'єретик': «во вны д(ь)нии оуслышашъ глусии словеса книжнаа и аснѣ будетъ языкъ гугнивы(х)» (*988, ПВЛ-1, арк. 41). Цю саму цитату використано в пам'ятці XI ст. «Слово митрополита Іларіона про закон і благодать»: «И потыкающе мѣ намѣ въ пѣтьхъ погыбѣли, || кже вѣсомъ вѣслѣдовати, || и пѣти, ведѣщааго въ животъ, не вѣдѣщемъ, || къ семѣ же и гѣгнахомъ языки нашими, || молаше идола, а не Бога свогго и творьца, || посѣти насъ чьловѣколюбикъ Божикъ. || И ѣже не послѣдѣкмъ вѣсомъ, || нѣ пасно славимъ Христа, Бога нашего, || по пророчествѣ: || “Тѣгѣда вѣскочитъ, тако олень, хромыи, || и паснѣ вѣдетъ языкъ гѣгнивыихъ”» (Іларіон, рядки 410–420). В одному контексті виступають дієслово *гоугнати* і субстантивований прикметник *гоугнивыи*: «гѣгнахомъ языки нашими <...> языкъ гѣгнивыихъ». І. І. Срезневський зазначив, що в «Слові» Іларіона друс., цсл. *гоугнати*, *гѣгнати* вжиті зі значенням 'помилятися, бути в омані' (Срезн., III, стп. 81). Семантика обману простежується не тільки в семантичній структурі цього дієслова, а й у структурі споріднених з ним континуантів псл. **gud-*:

рос. діал. *гудіть* ‘спокушати, обманювати’ (СРНГ, VII, 202), *гудала* ‘плут, шахрай, спритний ошуканець’ (СРНГ, VII, 200). Контекстуальне зближення дієслів *потыкати* (сѧ), *г҃҃нати*, *г҃҃нивий* зі словосполученнями «*въ пѣтьхъ погыбѣли*» і «*пѣти не вѣдѹщемъ*» поєднує різноспрямовані смисли ‘бути в омані’ — ‘помилятися’ — ‘вводити в оману’: «*И потыкающемъ сѧ намъ въ пѣтьхъ погыбѣли <...> и пѣти <...> не вѣдѹщемъ <...> г҃҃нахомъ ѧзыки нашими <...> ѧзыкъ г҃҃нивыхъ*». У такому вживанні дієслово *потыкати* (сѧ) поєднує в собі пряме значення ‘спотикатися’ з переносним, образним ‘збиватися (з дороги), бути в омані, помилятися’ (СДРЯ XI–XIV, VII, 366). Зі значенням ‘бути нестійким, піддаватися спокусі’ воно засвідчене в «Слові» Григорія Богослова за списком XIV ст. (СДРЯ XI–XIV, VII, 366). Подвійне вживання іменника *вѣсь* у словосполученнях «*вѣсомъ вѣслѣдовати*» і «*не послѣдѹемъ вѣсомъ*» поряд із синтагмою «*и пѣти, вѣдѹщаго въ животъ, не вѣдѹщемъ*» актуалізує семантику втрати розуму, незнання, помилки, змінює конотативне забарвлення слова *г҃҃нивий*, переводить смисловий акцент із семи ‘який говорить нерозбірливо’ на похідні семи ‘який говорить нерозумно’, ‘який втратив розум’, ‘який помиляється’: «*вѣсомъ вѣслѣдовати и пѣти, вѣдѹщаго въ животъ, не вѣдѹщемъ, || къ семъ же и г҃҃нахомъ ѧзыки нашими, молаше идолы, а не Бога своего <...> И ѹже не послѣдѹемъ вѣсомъ <...> и пасьнъ вѣдетъ ѧзыкъ г҃҃нивыхъ*». Уточнюючи значення слова *г҃҃нити* в даному контексті, В. Я. Дерягін і О. К. Светозарський зазначають: «*Г҃҃нити* в давньоруській ‘бурмотіти, говорити нерозбірливо’, а також ‘спілкуватися з бісами’» [Дерягин, Светозарский : 150].

До змісту другого компонента неофіційного антропоніма *Петръ Гоугнивыи* входять денотативні ознаки ‘який говорить нерозумно’, ‘який втратив розум’, ‘який помиляється’, ‘якого біси ввели в оману’. У сполученні цих ознак з ознакою ‘єретик’ виникає єдність антонімічних сем ‘якого ввели в оману’ — ‘який вводить в оману’².

У виявленому О. І. Яцимирським середньоболгарському списку XV ст. пам’ятки XI ст. «*Гло(в) Ѡца нашего ѡсѡ(д)сѧ, пещерскаго иг҃҃мена. къ изѧславѹ князѹ, ѡ л(а)т(и)нѡ(х)*»³ (відоме під назвами «Слово Феодосія, ігумена печерського, до князя Ізяслава про латинів», «Слово Феодосія до князя про латинів», «Слово Феодосія про віру варязьку» та ін.) означення *г҃҃нивь* стосується єресіарха на ім’я *Петръ* і супроводжується тлумаченням «*тѣ вѣ рѣчѣж г҃҃нивь*» (XI, сп. XV, Сл. Феод. о лат., 24). Оскільки стилістично таке роз’яснення слабо узгоджується зі змістом і тоном послання, виникають сумніви, що «наївне» тлумачення належить перу Феодосія і адресоване високоосвіченій людині — великому київському князю. «Слово» було

² Подібна енантіосемія була характерна для іменників і прикметників XI–XIII ст. із загальним значенням соціально-етичної оцінки особи: *изкоусьникъ* — ‘той, хто спокушає’ і ‘той, хто піддається на спокуси’; *боголюбивыи* — ‘який любить Бога’ і ‘угодний Богові; якого любить Бог’; *богоненавистьникъ*, *богоненавистьныи* — ‘ворожий щодо Бога, противник Бога’ і ‘неугодний Богові; якого не любить Бог’; *безчьстьникъ*, *безчьстьныи* — ‘який не поважає, зневажає’ і ‘якого не поважають’; *любопърнь* — ‘який заперечує, суперечить’ і ‘який викликає заперечення’; *любрьныи* — ‘сповнений любові’ і ‘якого люблять’ [Межжеріна : 86–87].

³ «Перед нами суто руська пам’ятка полемічної проти латинів літератури, яка за часом свого походження належить до середини XI століття, — у строго витриманому середньоболгарському списку другої чверті XV століття» [Яцимирский : 1].

написане Федосієм Печерським⁴ на прохання вел. кн. Ізяслава Ярославича роз'яснити суть латинської віри («Исповѣж ми, отче, вѣру варяжскую, какова есть» — сп. 1554, КП, 614) у період, коли Феодосій уже був поставлений ігуменом (за різними даними, між 1059 р. і 1063 р.), а кн. Ізяслав уже змінив батька на київському столі (1054 р.). І. П. Єрємін датує пам'ятку 1069 роком [Єремін : 162], а це, у свою чергу, означає, що неофіційний стиль мікрофрагмента частково можна пояснити довірливими відносинами між ігуменом і князем, які склалися за десять років. Але Феодосій — не єдиний, хто міг дати тлумачення слова **гжгнивь**. Крім самого автора корективи в текст вносив книжник, монах Нямецького монастиря Гавриїл, який зробив саме цей список «Слова». На жаль, через те що оригінальний текст ігумена Феодосія не зберігся, неможливо підтвердити або спростувати наявність у ньому оповіді про єресь Петра Гугнивого з переліком 28 **«вннъ єретичьскы(х)»**. У руських списках (список «Паїсійського збірника» к. XIV — поч. XV ст. і список «Збірника» XV ст. Софійського собору в Новгороді [Єремін : 163]) ця оповідь, а разом з нею і синтагма **«тѣ вѣ рѣчѣж гжгнивь»**, відсутні. Характер «лексикографічного» тлумачення більшою мірою відповідає почерку переписувача. Феодосій Печерський, який знав високий рівень освіченості сина Ярослава Мудрого, навряд чи вважав за доцільне вводити в текст

⁴ Не вдаючись до аналізу тривалих дискусій навколо авторства «Слова», зауважимо, що існує дві основні версії: за однією, автором є Феодосій Печерський, за другою — Феодосій Грек. Найбільш аргументовано вважаємо систему доказів І. П. Єрєміна, який дійшов твердої думки про те, «що автором послання в його першій, найдавнішій редакції був Феодосій Печерський, а не Феодосій Грек» [Єремін : 162]. Важко доповнити доказову базу І. П. Єрєміна, однак не можна оминати ще деяких моментів. І зміст текстів, пов'язаних зі «Словом» («Киево-Печерський патерик» і «Житіє Феодосія Печерського» за списком Успенського збірника [Яцимирський : 22]), і основні історичні дати вказують на те, що автором «Слова» був ігумен Києво-Печерського монастиря преп. Феодосій Печерський. У «Слові» Феодосія про латинів не уточнено, якому саме кн. Ізяславу адресоване послання. Відповідь на це питання міститься в Слові 37 «Въпросъ благовѣрнаго князя Ізяслава о латынѣхъ», яке входить до складу «Киево-Печерського патерика»: «Приидѣ нѣкогда благовѣрный великий князь Ізяславъ, сынъ Ярославъ, внукъ Володимировъ, къ святому отцю нашему Феодосію, игумену Печерьскому, и рече ему: “Исповѣж ми, отче, вѣру варяжскую, какова есть”» (сп. 1554, КП, 614). Феодосій Печерський (близько 1036–1074) і син Ярослава Мудрого — вел. кн. Ізяслав Ярославич (1024–1078) мали відносно невелику різницю у віці, часто спілкувалися («прииде по обычаю христоролюбъць Ізяславъ <...> къ блаженууму» — к. XI, сп. XII–XIII, ЖФ, 338), особливо в період, коли кн. Ізяслав посідав київський стіл (1054–1073, 1077–1078). Взаємовідносинам преп. Феодосія з кн. Ізяславом надається виняткове значення в «Житії Феодосія Печерського» за списком у складі Успенського збірника; достатньо звернути увагу на те, що в текст введено п'ять епізодів спілкування Феодосія з князем (к. XI, сп. XII–XIII, ЖФ, 324, 326, 338–340, 354, 368). Текст «Житія» свідчить про те, що кн. Ізяслав був віруючим, виявляв інтерес до історії християнства, ставився до преп. Феодосія, який був на 12 років старший за нього, з великою шанобою і повною довірою: «Боголюбивый же князь Ізяславъ, иже поистинѣ бѣ теплъ на вѣру <...> съ любовь имѣя <...> къ отцю нашему Феодосію, и часто приходя къ нему, и духовныхъ тѣхъ словесъ насыщаяся от него» (к. XI, сп. XII–XIII, ЖФ, 368); «христоролюбивый князь насыщашеся медоточныхъ тѣхъ словесъ и иже исхожаху от устъ преподобнаго отца нашего Феодосія <...> тако имяше его, яко единого отъ прввѣныхъ святыхъ отць и вельми послушааше его и творяше вся повелѣная ему отъ великаго отца нашего Феодосія» (к. XI, сп. XII–XIII, ЖФ, 338, 340). Феодосій Грек, який був ігуменом Києво-Печерського монастиря з 1142 р. до 1156 р., звичайно, не міг написати **«Гло(в) Ѡца нашего Ѡеу(д)сіа, пещерскаго иг҃мена. къ изаславѣ князѣ, ѡ л(а)т(и)нѣ(х)»**, адресоване кн. Ізяславу Ярославичу († 1078).

примітивне тлумачення, яке жодним чином не розкривало суті латинської віри.

Отже, засвідчене в писемних пам'ятках Східної Славії XI–XIII ст. ім'я *Петръ Гоугнивыи* належить двом різним особам. У «Хроніці Георгія Амартола» XI ст., пам'ятці «Древнеславянская кормчая. XIV титулов без толкования», Рязанській кормчій 1284 р. антропонім *Петръ Гоугнивыи* є слов'янським перекладом неофіційного імені Пётрос Моүүός Александрійського патріарха V ст. Петра III. У внутрішній формі компонента Моүүός знайшов відбиття перехід від оцінки людини за фізичними вадами до оцінки релігійно-етичної: 'який має охриплий, неясний голос' → 'який навмисно неясно, нечітко виражає релігійні погляди' (у даному випадку на догмати Халкідонського собору) → 'єретик'. Вважаємо, що Петро III отримав неофіційне ім'я Моүүός за життя, у період з 482 р. до 489 р. у середовищі монофізитів. Немає сумнівів у тому, що в церковних документах між 490 р. і 580 р. він уже фігурував під іменем Моүүός, яке в загальноцерковній свідомості кваліфікувало його релігійні погляди як єретичні і нагадувало про події, пов'язані з підписанням «Енотикону». Між 878 р. і 883 р. Фотій I переклав «Синтагму XIV титулів», а разом з нею ім'я Пётрос Моүүός, знайшовши для нього слов'янський відповідник *Петръ Гоугнивыи*. У «Кормчу XIV титулів» ім'я *Петръ Гоугнивыи* перенесене із «Синтагми XIV титулів» не раніше 883 року.

У Лаврентіївському, Радзивіллівському, Іпатіївському, Новгородському, Никонівському літописах, а саме у складі «Промови філософа» під *988 р., антропонім *Петръ Гоугнивыи* є неофіційним іменем римського єресьярха, який захопив папський трон після VII Вселенського собору 787 р. На наше переконання, сказання про Петра Гугнивого було написано в першій половині X ст. сучасником, а можливо, й свідком римських подій, і внесене в статтю *988 р. безпосередньо або невдовзі після проповіді Корсунського Філософа.

Немає сумнівів у тому, що Петро Гугнивий — реальна історична особа. Сигніфікат імені *Петръ Гоугнивыи* включає етнокультурні та характерологічні ознаки: 'особа знатного, скоріше за все аристократичного роду', 'належав до одного з етносів, що населяли Італію; є нащадком вандалів, які 455 р. розграбували Рим', 'не є корінним римлянином', 'жив недалеко від Рима', 'при папському дворі в Римі сприймався як чужий', 'зацікавлений у смерті папи Боніфатія VI', 'захопив папський престол у Римі', 'нестарий', 'енергійний', 'схильний до ризику, авантюр', 'винахідливий', 'який легко вірить жінкам'. Компонент *Гоугнивыи* неофіційного антропоніма *Петръ Гоугнивыи* містить семи, які в своїй сукупності формують значення 'єретик': 'який нарікає, ремствує', 'який говорить нерозумно', 'який втратив розум', 'який помиляється', 'якого біси ввели в оману', 'який вводить в оману', 'особа, яка привнесла в католицьке віросповідання єретичне вчення, зорієнтоване на язичницькі та іудейські догмати (насамперед використання опрісноків і вшанування суботи)', 'особа, релігійні погляди якої сприймалися грецькою, римською, іудейською церквами, а також старообрядцями-федосіївцями як єретичні', 'є нащадком вандалів, які сповідували аріанство', 'особа, єресь якої виросла на основі аріанської єресі'. На нашу думку, Петро Гугнивий захопив престол після 20 квітня 896 року, помер не своєю смертю не пізніше 21 травня того ж року. Якби Петру Гугнивому вдалося втриматися на папській кафедрі, це було б друге завоювання Рима вандалами.

Найвірогідніше, що *Петръ* — справжнє ім'я римського папи IX ст., якого в Римі називали єретиком (іт. *eretico Peter*, лат. *Petri haereticus reputandus*).

У промові Корсунського Філософа еретик Петро, очевидно, виступав під іменем *Πέτρος Μογγός*, яке містить алюзію на Александрійського патріарха V ст. — *Πέτρος Μογγός*. На Русі промову було перекладено, унаслідок чого ім'я *Πέτρος Μογγός* перетворилося на *Петръ Гоугнивыи*, у якому другий компонент означає одночасно і 'гугнивий' і 'єретик'. У церковному спілкуванні неофіційне ім'я Александрійського патріарха — *Πέτρος Μογγός* та його слов'янський відповідник *Петръ Гоугнивыи* виконували функцію добре зрозумілого лінгвокультурного коду.

Дешифрування внутрішніх мотивів появи неофіційного антропоніма *Петръ Гоугнивыи* стало можливим завдяки зіставленню семантичного складника лексичної одиниці з історичними фактами та врахуванню інформації, засвідченої в апокрифічних сказаннях і наукових версіях. Поєднання історико-лінгвістичного аналізу з історико-культурологічним, застосування нарративного і порівняльного методів дає змогу побачити мовне явище з різних боків, виявити приховані нюанси мотиваційної основи неофіційного антропоніма.

ЛІТЕРАТУРА

- Дерягин В. Я., Светозарский А. К. Комментарии. *Митрополит Иларион. Слово о Законе и Благодати* / отв. ред. О. А. Платонов. Москва : Ин-т рус. цивилизации, 2011. С. 122–167.
- Еремин И. П. Литературное наследие Феодосия Печерского. *Труды Отдела древнерусской лит-ры* / ред. В. П. Адрианова-Перетц. Москва ; Ленинград : Изд-во АН СССР, 1947. Т. 5. С. 159–184.
- Межжеріна Г. В. Людина в мовній картині світу часів Київської Русі. Київ : Видавн. центр Київ. нац. лінгвіст. ун-ту, 2006. 448 с.
- Савельев В. С. «Повесть временных лет». Источники и соотносимые тексты (Статья 1). *Stephanos : Сетевое изд. Мультияз. науч. журн. Электрон. проект филол. фак-та МГУ им. М. В. Ломоносова* / гл. ред. М. Л. Ремнева. 2014. № 3. С. 73–156. URL: http://stephanos.ru/izd/2014/2014_3.pdf. (дата звернення: 10.01.2020).
- Яцимирский А. И. Из славянских рукописей. Тексты и заметки. Москва : Унив. тип., 1898. 166 с.

ДЖЕРЕЛА

- БРСл. Бернштейн С. Б. Болгарско-русский словарь. Москва : Рус. яз., 1975. 768 с.
- Вост. Востоков А. Х. Словарь церковно-славянского языка : в 2 т. Санкт-Петербург : Тип. 2 Отд-ния Императ. Акад. наук, 1858. Т. 1. 255 с.
- Грінч. Словарь української мови : в 4 т. / ред. Б. Д. Грінченко. Київ : Вид-во АН УРСР, 1958. Т. 1. 494 с.
- Даль Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4 т. Москва : Гос. изд-во иностр. и нац. словарей, 1955. Т. 1. 699 с.
- ЕСУМ Етимологічний словник української мови : в 7 т. / гол. ред. О. С. Мельничук. Київ : Наук. думка, 1982. Т. 1. 631 с.
- ЖФ Житие преподобнааго отьца нашего Феодосия, игумена Печерьскаго. *Памятники литературы Древней Руси*. Москва : Худ. литература, 1978. Вып. 1. С. 304–390.
- Иларион «Слово о Законе и Благодати». *Митрополит Иларион. Слово о Законе и Благодати* / реконструкция древнерус. текста

- Л. П. Жуковской; коммент. В. Я. Дерягина, А. К. Светозарского; отв. ред. О. А. Платонов. Москва : Ин-т рус. цивилизации, 2011. С. 36–109.
- Косс. Коссович И. А. Древнегреческо-русский словарь. Москва : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2012. 368 с.
- Котник Котник Я. Словенско-русский словарь. Киев : Изд. дом «Чумацкий Шлях», 2001. 830 с.
- КП Киево-Печерский патерик. *Памятники литературы Древней Руси*. Москва : Художеств. лит., 1980. Вып. 2. С. 413–622.
- ЛН Новгородская первая летопись младшего извода. По Комиссионному списку. *Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов*. Москва ; Ленинград : Изд-во Акад. наук СССР, 1950. С. 101–427.
- ЛР Радзивилловская летопись. *Полное собрание русских летописей*. Ленинград : Наука, 1989. Т. 38. 178 с.
- МРСл. Македонско-русский словарь / Р. П. Усикова, З. К. Шанова, Е. В. Верижникова, М. А. Поварничина. Москва : Астрель, АСТ, 2003. 848 с.
- Обличит. Обличительные списания против жидов и латинян. *Чтения в Императорском Обществе истории древностей российских*. Москва : Унив. тип., 1879. Кн. 1. С. 1–41.
- ПВЛ-1 Повесть временных лет по Лаврентьевскому списку. *Полное собрание русских летописей*. Москва : «Языки русской культуры», 1997. Т. 1. С. 1–286.
- ПВЛ, ЛИ-3 Повесть временных лет по Ипатьевскому списку. *Полное собрание русских летописей*. Москва : «Языки русской культуры», 1998. Т. 2. С. 1–284.
- Преобр. Преображенский А. Г. Этимологический словарь русского языка : в 2 т. Москва : Гос. изд-во иностр. и нац. словарей, 1959. Т. 1. 717 с.
- РБСл. Русско-белорусский словарь : в 3 т. Минск : БелЭн, 2005. Т. 1. 735 с.
- СДРЯ XI–XIV Словарь древнерусского языка (XI–XIV вв.). Москва : Рус. яз., 1989. Т. 2. 494 с. ; 1990. Т. 3. 511 с. ; 2004. Т. 7. 505 с.
- СлРЯ XI–XVII Словарь русского языка XI–XVII вв. Москва : Наука, 1977. Вып. 4. 403 с. ; 1978. Вып. 5. 392 с.
- СЛУМ Словник української мови / кер. В. В. Німчук та ін.; відп. ред. В. В. Жайворонок. Київ : ВЦ «Просвіта», 2016. 1320 с.
- Сл. Феод. о лат. **Гло(в) Ѡца нашего Ѡеѡ(д)сіа, пеѡерскаго игѡмена. къ изаславѡ князѡ, ѡ л(а)т(и)нѡ(х).** *Яцимирский А. И. Из славянских рукописей. Тексты и заметки*. Москва : Унив. тип., 1898. С. 23–27.
- Срезн. Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам. Труд И. И. Срезневского : в 3 т. Санкт-Петербург : Изд. Отд-ния рус. яз. и словесн. Акад. наук, 1890–1893. Т. 1. X, 50 с., 1420 стб. ; 1903–1912. Т. 3. 1684 с., доп. 272 стб., 13 с.
- СРНГ Словарь русских народных говоров / гл. ред. Ф. П. Филин. Ленинград : Наука, 1972. Вып. 7. 355 с.
- СРС Словацко-русский словарь / Д. Коллар, В. Доротьякова, М. Филкусова, Е. Васильева. Москва : Рус. яз.; Братислава : Словац. пед. изд-во, 1976. 768 с.
- СтСл-94 Старославянский словарь (по рукописям X–XI веков) /

	Э. Благова, Р. М. Цейтлин, С. Геродес и др. Москва : Рус. яз., 1994. 842 с.
СХРСЛ.	Толстой И. И. Сербско-хорватско-русский словарь. Москва : Гос. изд-во иностр. и нац. словарей, 1957. 1168 с.
Фасмер	Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : в 4 т. Москва : Астрель, АСТ, 2007. Т. 1. 588 с.
ЧРС	Чешско-русский словарь : в 2 т. / под ред. Л. В. Копецкого, Й. Филиппа, О. Лешки. Москва : «Сов. энциклопедия»; Прага : Státní pedagog. naklad., 1973. Т. 1. 580 с.
ЭССЯ	Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд / отв. ред. О. Н. Трубачев. Москва : Наука, 1980. Вып. 7. 224 с.

REFERENCES

- Deryagin V. Ya., Svetozarskij A. K. (2011). Kommentarii. *Mitropolit Ilarion. Slovo o Zakone i Blagodati*. O. A. Platonov (Resp. Ed.). Moscow: Institut ruskoj civilizacii, 122–167. [In Russian].
- Eremin I. P. (1947). Literaturnoe nasledie Feodosiya Pecherskogo. *Trudy Otdela drevnerusskoj literatury*. V. P. Adrianova-Peretts (Ed.), (5). 159–184. Moscow; Leningrad: Izdatel'stvo AN SSSR. [In Russian].
- Mezhzherina H. V. (2006). Liudyna v movnii kartyni svitu chasiv Kyivskoi Rusi. Kyiv: Vydavnychiy Tsentр Kyivskoho natsionalnoho lnhvistychnoho universytetu. [In Ukrainian].
- Savel'ev V. S. (2014). «Povest' vremennyh let». Istochniki i sootnosimyye teksty (Statya 1). *Stephanos: Setevoe izdanie. Mul'tiyazychnyj nauchnyj zhurnal. Elektronnyj proekt filologicheskogo fakul'teta MGU imeni M. V. Lomonosova*. M. L. Remneva (Chief Ed.), (3), 73–156. URL: http://stephanos.ru/izd/2014/2014_3.pdf. (last accessed: 10.01.2020). [In Russian].
- Yacimirskij A. I. (1898). Iz slavyanskikh rukopisej. Teksty i zametki. Moscow: Universitetskaya tipografiya [In Russian].

SOURCES

BRSI	Bernshteyn S. B. (1975). Bolgarsko-russkij slovar'. Moscow: Russkij yazyk. [In Russian and Bulgarian].
Vost.	Vostokov A. H. (1858). Slovar' cerkovno-slavyanskogo yazyka: in 2 vols. Saint Petersburg: 2 otделение Imperatorskoj akademii nauk, (1). [In Russian].
Grinch.	Hrinchenko B. (Ed.). (1958). Slovar ukrainskoi movy: in 4 vols. Vol. 1. Kyiv: Vydavnytstvo AN URSR. [In Ukrainian].
Dal'	Dal' V. (1955). Tolkovyj slovar' zhivogo velikoruskogo yazyka: in 4 vols. Moscow: Gosudarstvennoe izdatel'stvo inostrannyh i nacional'nyh slovarej. [In Russian].
ESUM	Etymolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy: in 7 vols. (1982). O. S. Melnychuk (Chief Ed.). Kyiv: Nauk. dumka. [In Ukrainian].
ZhF	Zhitie prepodobnaago otca nashego Feodosiya, igumena Pecherskago. (1978). <i>Pamyatniki literatury Drevnej Rusi</i> . Moscow: Hudozhestvennaya literatura, (1), 304–390. [In Russian].
Ilarion	«Slovo o Zakone i Blagodati». (2011). <i>Mitropolit Ilarion. Slovo o Zakone i Blagodati</i> . O. A. Platonov (Ed.). Moscow: Institut ruskoj civilizacii, 36–109. [In Russian].

- Koss. Kossovich I. A. (2012). *Drevnegrechesko-russkij slovar*. Moscow: Knizhnyj dom «LIBROKOM». [In Russian].
- Kotnik Kotnik Ya. *Slovensko-russkij slovar'*. (2001). Kyiv: Izdatel'skij dom «Chumatskyi Shliakh». [In Russian].
- KP Kievo-Pecherskij paterik. (1980). *Pamyatniki literatury Drevney Rusi*. Moscow: Hudozhestvennaya literatura, (2), 413–622. [In Russian].
- LN Novgorodskaya pervaya letopis' mladshogo izvoda. Po Komissionnomu spisku (1950). *Novgorodskaya pervaya letopis' starshego i mladshogo izvodov*. Moscow; Leningrad: Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR, 101–427. [In Russian].
- LR Radzivilovskaya letopis' (1989). *Polnoe sobranie russkikh letopisej*. Leningrad: Nauka, (38). [In Russian].
- MRSI. Makedonsko-russkij slovar' (2003). R. P. Usikova, Z. K. Shanova, E. V. Verizhnikova, M. A. Povarnicina (Eds.). Moscow: Astrel': AST. [In Russian and Macedonian].
- Oblichit. Oblichitel'naya spisaniya protiv zhidov i latinyan. (1879). *Chteniya v Imperatorskom Obshchestve istorii drevnostej rossijskikh*. Moscow: Universitetskaya tipografiya, (1), 1–41. [In Russian].
- PVL-1 Povest' vremennyh let po Lavrent'evskomu spisku. (1997). *Polnoe sobranie russkikh letopisej*. Moscow: Yazyki russkoj kul'tury, (1), 1–286. [In Russian].
- PVL, LI-3 Povest' vremennyh let po Ipat'evskomu spisku. (1998). *Polnoe sobranie russkikh letopisej*. Moscow: Yazyki russkoj kul'tury, (2), 1–284. [In Russian].
- Preobr. Preobrazhenskij A. G. (1959). *Etimologicheskij slovar' russkogo yazyka*: in 2 vols. Vol. 1. Moscow: Gosudarstvennoe izdatel'stvo inostrannyh i nacional'nyh slovarej. [In Russian].
- RBSI. Russko-belorusskij slovar': in 3 vols. (2005). Minsk: BelEn. [In Russian and Belarusian].
- SDRYa XI–XIV Slovar' drevnerusskogo yazyka (XI–XIV vv.). Vol. 2. (1989). Vol. 3. (1990). Vol. 7. (2004). Moscow: Russkij yazyk — Azbukovnik, [In Russian].
- SIRYa XI–XVII Slovar' russkogo yazyka XI–XVII vv. Vol. 4. (1977). Vol. 5. (1978). Moscow: Nauka; OOO «LEKSRUS». [In Russian].
- SIUM Slovnyk ukrainskoi movy. (2016). V. V. Zhaivoronok (Resp. Ed.). Kyiv: Vydavnychiy Tsentr «Prosvita». [In Ukrainian]
- Sl. Feod o lat. **Гло(в) ѿца нашего ѿеѡ(д)сѡа, пеѡерскаго и҃змена. къ изаславѣ князѣ, ѡ л(а)т(и)нѡ(х).** *Yacimirskiy A. I.* (1898). *Iz slavyanskikh rukopisej. Teksty i zametki*. Moscow: Universitetskaya tipografiya, 23–27. [In Russian].
- Srezn. Materialy dlya slovara drevnerusskogo yazyka po pismennym pamyatnikam. Trud I. I. Sreznevskogo: in 3 vols. Vol. 1. (1890–1893). Vol. 3. (1903–1912). Saint Petersburg: Izdatel'stvo Otdeleniya russkogo yazyka i slovesnosti Akademii nauk. [In Russian].
- SRNG Slovar' russkikh narodnyh govorov. (1972). F. P. Filin (Chief Ed.). Leningrad: Nauka, (7). [In Russian].
- SRS Slovacko-russkij slovar'. (1976). D. Kollar. V. Dorotiakova. M. Filkusova. E. Vasil'eva (Eds.). Moscow: Russkij yazyk; Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo. [In Russian and Slovakian].

- StSl-94 Staroslavjanskij slovar' (po rukopisyam X–XI vekov). (1994). E. Blagova, R. M. Ceytlin, S. Gerodes etc. (Eds.). Moscow: Russkij yazyk. [In Russian].
- SKHRSl. Tolstoj I. I. (1957). Serbsko-horvatsko-russkij slovar'. Moscow: Gosudarstvennoe izdatel'stvo inostrannyh i nacional'nyh slovarej. [In Serbian and Russian].
- Fasmer Fasmer M. Etimologicheskij slovar' russkogo yazyka: in 2 vols. Vol. 1. (2007). Moscow: Astrel' : AST. [In Russian].
- ChRS Cheshsko-russkij slovar': in 2 vols. Vol. 1. (1973). L. V. Kopecký. J. Filipec. O. Leška (Eds.). Moscow: Sovetskaya enciklopediya; Praha: Státní pedagogické nakladatelství. [In Czech and Russian].
- ESSYa Etimologicheskij slovar' slavyanskih yazykov. Praslavyanskij leksicheskij fond. Vol. 7. (1980). O. N. Trubachev (Resp. Ed.). Moscow: Nauka. [In Russian].

H. V. MEZHHERINA

National Aviation University
Kyiv, Ukraine
E-mail: anvame1@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-8900-577X>

THE INFORMAL ANTHROPNYM *ПЕТРЪ ГОУГНИВЫИ*. 3

The article is devoted to finding out the motivational basis, reconstruction of reference connections, denotative features of an unofficial anthroponym *Петръ Гоугнивыи* available in the original and translated East Slavic written artifacts (the Lavrenty chronicle, «Chronicle of George Amartol», «Old Slavonic Kormchaia of 14 titles» etc.). The anthroponym belongs to two people — Patriarch Peter III of Alexandria V century (Πέτρος Μογγός) and the «chronicle» Roman heresiarch IX century. It is assumed that Peter III got an unofficial name among the Monophysites during his lifetime. It is proved that the transition from the assessment of a person by physical disabilities to religious and ethical assessment, from the meaning 'who has a hoarse, vague voice' to the meaning 'heretic' reflected in the internal form of the unofficial proprial name Μογγός and its translation equivalent *Гоугнивыи*.

The use of an informal anthroponym in written monuments after the thirteenth century has been traced in connection with reconstruction of denotative features of an unofficial anthroponym *Петръ Гоугнивыи*. A number of discussion issues were considered, including the origin of «Philosopher's Speech», time of inclusion of the legend of *Петръ Гоугнивыи* in the chronicle, fact of existence of Pope IX century by name *Петръ Гоугнивыи*, ethnic roots of the heresiarch, etc. It was shown that Peter Huhnyvyu introduced into the Catholic faith a heretical teaching focused on pagan and Jewish dogmas. Denotation of second component in an unofficial name *Петръ Гоугнивыи* includes characteristics that appeared at rethinking the original semantics of Indo-European root *gou-(n-) and its continuants. Semantics of dissatisfaction, mockery, disrespect developed in East Slavic derivatives. The transition to cultural semantics has already taken place in a word-forming nest with a root **-гоу(г)**- at a time when the legend of Peter Huhnyvyu was included in the chronicle article * 988. The ethnocultural denotative components which are included in the content of the anthroponym *Петръ Гоугнивыи*, in its entirety coincide with the semantic structure of the word *heretic*. Combination of linguistic analysis with historical and cultural analysis, taking into account historical facts and information contained in apocryphal legends and scientific versions, gives reason to believe that the «chronicle» Peter Huhnyvyu was the real historical person.

Keywords: Kyiv Rus', unofficial anthroponomy, semantics, historical and cultural analysis, *Петръ Гоугнивыи*, Peter Mongus.

Дата надходження до редакції — 20.12.20

Дата затвердження редакцією — 24.12.20